

tusschen wijs-

de in den bond
(men), zijn geest
die dienen, om
niet te stel
vereld met hare
et hare natuur.

ar verstandelijk
an de „Weten-
skunst of red-
vee aangeboren
en kan, zonder
„Le filosofie
ceerte als doel
s, wereldhe-
kt, dat uit de
en opgroeit en
rt godsdienstige

entom de voor-
elling van zijn
elijk Hegel di
christendom als
eel als een ve-
ig verweermid-
Schoephaner
uikorf van het
vallen ontpon-
ie aan zichzelf
gende wijsheid
ar bedient van

ar feit, dat de
e mensch, die
eerte over het
eefte heeft.
den verstande-
or den mensch
zijn godsdienst
dat niet van
maar uit den
noemt, de aan-
tel is uitgegaan
n mannen als

anbaar, dat het
sbegeerte daad-
it, dan het an-
on niet geboren
volk als Israël
niet inspannen
die voor de op-
an noode is,
eldbeschouwing
d geopenbaarde

en maken van
ksziel op zich-
iegeling, en de
bezat.
a beweerd, dat
ische en Egypt-
hijnt, omdat het
r cultuurweek

ders te denken
et door drijving
gebaard heeft
vorden ten op-
zelfs de Griek-
oven de poëzie
els staat.

dsboen af, met
anaking te ko-
wier veelzins
de waardeere-
ri al zeer kwa-
j kwaad sprak
achten in pri-
ude Wereld
uyper, dat hij
n als gymnasi-
en Jodenfamil-
kring een zeet
ast zijn onder
Joodsch Schrift
van zijn zuster.

en en Joden
m, Met Bijla-
zich hier tegen-
de als dat van
; vergelijk het
: „Alleen door
inden, die Israël
t de Nederland
derdoop, ge-
rdt naar het in-
ugrijk werk van
s der Joden

De schrijvers van het boek Genesis, van de Spreuken, en van den Prediker, verraden gaven, die nitsluitend op de wijsbegeerte toegepast, superieure denkvruchten zouden hebben voortgebracht.

Paulus, de Jood-christen (of Christen-jood), zou in de Grieksche school geen slecht figuur gemaakt hebben naast Plato en Aristoteles, indien hij zijn bloeiend genie in dienst van de jacht naar wijsgeerigen vrede had gesteld.

Maar de zaak is, dat in Israël gemist werd, — uit oorzaak van zijn religie, — de voorwaarde, die voor wijsgeerige studie van noode is, namelijk de ónvrede met de bestaande wereld en met de bestaande kennis.

Een wijsbegeerte in den gangbaren wetenschappelijken zin des woords had Israël niet. Het leek er niet naar. Maar wel had Israël wijsheidsgoederen, die andere volken nog in den weg van het zwaarste denk worstelen veroveren moesten, en, voor het grootste deel, niet eens in staat zouden zijn te vinden.

Het verschil tusschen religie en wijsbegeerte toch is niet in de eerste plaats een verschil in substantie van weten, maar in methode van verwerven.

In wezen is de waarheid overal en ten allen tijde dezelfde, of ze door de wijsbegeerte of door de religie ontdekt wordt.

Waarheid is waarheid, of ze komt uit den hemel of uit het menschelek verstand.

Maar het wezenlijk kenmerk der wijsbegeerte is, dat zij zoekt te veroveren door de denkende rede, terwijl de religie ontvangt in den weg van de openbaring.

Wat zou Israël nu bewegen tot de bemoeienis van het denken, waar het de diepste diepten der waarheid reeds profetisch doorschouwde, en in deze wijsheid reeds ver boven alle cultuurvolken der oudheid uitblonk?

Mozes behoefde niet te peinzen over de vraag, waarmee alle wijsbegeerte aanvangt, namelijk hoe de wereld ontstaan is.

Hij behoefde niet de toevlucht te nemen tot de onderstellingen van uitvloeijing (emanatie) of ontwikkeling (evolutie), — het was hem gegeven te weten: „In den beginne schiep God den hemel en de aarde“.

Mozes behoefde ook zijn brein niet te martelen met het probleem van de zelfstandigheid of samenstelling der wereld, — voor hem gold de waarheid van de eenvoudige tweevoudigheid (dualisme): De wereld bestaat uit stof en geest. Want hij wist door openbaring, dat de mensch geformeerd was uit het stof der aarde, en dat God in zijne neusgaten geblazen had den adem des levens.

Door het heele Oude Testament heen ligt, als goud in erts, de bouwstof voor wijsgeerig sieraad verspreid.

Een gezonde ken-theorie schuilt principieel in de naïve overtuiging, dat de wereld voorwerpelijk, ook buiten het ik, bestaat, en dat zij kenbaar is door de zintuiglijke waarneming, omdat God niet alleen de wereld, maar ook de zintuigen geschapen heeft naar zijn beeld: „Zou Hij, die het oor plant, niet hooren; zou Hij, die het oog formeert, niet aanschouwen“ (Ps. 94:9)?

De voor eene bevredigende wijsbegeerte zoo noodige éénheidsgedachte bevat de Schrift ook.

De „wereld“ staat peinzend voor het vraagstuk van de tegenstrijdigheid tusschen licht en duisternis, goed en kwaad, — maar Jesaja heeft van God gehoord: „Ik formeer het licht, en schep de duisternis; Ik maak den vrede, en schep het kwaad; Ik, de Heere, doe al deze dingen“ (Jes. 45:7).

Waarom zou de Jood filosofieeren, waar zijn diepste redelijke begeerten reeds door de van boven gedaalde wijsheid was vervuld?

Maar in Griekenland, het vaderland van de wetenschappelijke wijsbegeerte, stond de zaak anders.

Toen het intellectueel-begaafde Grieksche volk tot zelfkennis en wereldbezinning ontwaakte, had het niets, dat den wijsgeerigen honger kon stillen.

De Grieksche geschiedenis begint in wolken en donkerheid, met mooie, maar ónwijze, sagen.

De Griek had geen anderen „bijbel“ dan de, van mythen doórweven, heldendichten van Homerus, en zijn stam- en natuurgoden zijn, evenals hijzelf, beurtelings gelukkige en naargeestige, kinderen van het lot.

Zoo wel het godenleven, dat Homerus fantaseert, als de godenleer, die Hesiodus opstelt, is al te armzalige kost voor een denkbehoefte menschen-kind.

Zelfs de Grieksche mystiek (aan den naam van Orpheus verbonden), die een heel stuk dieper doordringt en de onderstelling waagt van een oer-godheid, waaruit alle goden afkomstig zijn, bood geen grond voor redelijk verder denken, en nog minder stof tot bevrediging van den denkluist.

Ziet, hier was de voorwaarde geschapen tot het ontstaan van de wijsbegeerte.

Hier was de voorwaarde, eenzijdig in het missen der wijsheid, en anderzijds in de behoefte aan wijsheid, gepaard aan, misschien wel ontsproten uit, den genialen aanleg tot het streven naar wijsheid en het ontdekken van wijsheid.

Had — menschelek wijs gesproken — Griekenland den waarheidsschat van Israël bezeten van

het oer-begin zijner geschiedenis af, zoo zou een Plato, als Mozes, begeerd hebben de heerlijkheid van Jehova te zien, en zijn God-verlangende ziel zich niet naar de onzienlijke wereld van zijn wijsgeerige Ideeën hebben uitgestrekt.

Socrates zou genoeg gehad hebben aan de zede-leer des verbonds, en Aristoteles zou zijn opvoedkundig talent besteed hebben aan het profetisch werk, om den staat te brengen tot de gehoorzaamheid des verbonds.

Maar nu zijn al deze mannen, in den historisch-wetenschappelijken zin des woords, filosofen geworden.

Zij hebben gewandeld onder het blauwe licht der algemeene genade, en zijn — onder het wonderlijk bestel van Gods voorzienigheid — op indirecte wijze aan het raadplan, dat zich in de wereldgeschiedenis tot verlossing en verrijking der menschheid ontvouwt, dienstbaar geworden.

Let wel, wij meenen met deze historische vergelijkingen niet het raadsel van het ontstaan der wijsbegeerte afdoende verklaard te hebben.

Geestesverschijnselen als de wijsbegeerte worden op onnaspeurlijke wijze uit de ziel der menschheid geboren.

Er ontkiemen zaden in den wereldakker, ze worden groot, — men weet zelf niet hoe.

Maar toch kunnen de opmerkingen, die wij gemaakt hebben, vooral door het naast elkander stellen van twee zóó verschillend bedeelde volken als het Israëlitische en het Grieksche volk, als gezichtpunten dienen, om de verhouding tusschen wijsbegeerte en religie zuiverder te beoordeelen, en dus ook de beteekenis der wijsbegeerte op zich zelf beter te verstaan.

Natuurlijk is hierna nog maar één kant van het vraagstuk der verhouding tusschen wijsbegeerte en godsdienst bekeken.

Alléén leidend op het historisch ontstaan van de Grieksche wijsbegeerte, zoo het standpunt aannemelijk zijn, dat we zoo veelvuldig bij goede, maar onkundige, broeders aantreffen, namelijk, dat de filosofie voor den christen-mensch onnut, althans overbodig, is, omdat hij reeds bezit wat de wijsgeer zoekt.

Maar het laatste woord over deze aangelegenheid is nog niet gesproken.

We zijn thans, na eenige uitwijdingen, die toch werkelijk geen ómwegen waren, genaderd tot het punt, dat we ons over het begrip wijsbegeerte zelf een begrip moeten vormen.

B. W.

LITERATUUR EN KUNST.

Nieuwe Boeken.

V.

Marie Diers, De Brieven van den ouden Josias.

(Vervolg.)

In het vorige nummer van ons blad had ik al de beschikbare ruimte noodig voor een algemeen overzicht van Marie Diers' briefvorm-roman „De Brieven van den ouden Josias“. Enkele opmerkingen, die ik nog maken wilde, moesten daardoor achterwege blijven; ik voeg die dan in dit onmiddellijk aansluitend artikel toe.

Marie Diers is een Duitsche auteur en dus is het boek, zooals het voor ons ligt, vertaald werk. Het behoort derhalve niet tot de Nederlandsche letterkunde en mag als zoodanig dan ook niet beoordeeld worden. De vele echt-Duitsche opvattingen en verhoudingen, die ons in het in 't Nederlandsch gestelde boek wat zonderling aandoen, mogen daarom geen invloed oefenen op ons oordeel. Intusschen, ik geloof, dat die sfeer heel zuiver is weergegeven, want men herinnert zich bij het lezen telkens weer de productie van Fritz Reuter, die bij uitmendheid kenner was van het Noord-duitsche volkstype en levensmilieu.

Toch komt ge er onwillekeurig toe dit boek te vergelijken met de eigen literatuur van den laatsten tijd. Want in z'n gegeven stemt het geheel overeen met de omvangrijke groep romans, die we reeds herhaaldelijk als „tendenz“-literatuur bespraken. 't Is immers hetzelfde conflict: de individualiteit van het kind in botsing met de opvattingen van de ouders! Ook hier een dochter, die zich losworstelt uit den hand van het ouderlijk gezag en haar eigen wegen gaat; ook hier de strijd tusschen eigen begeeren en kinderplicht; ook hier de dwingende macht der liefde, die de individualiteit doet zeevieren!

Er is dus inderdaad reden genoeg dit boek met de genoemde openbaring der eigen literatuur te vergelijken.

Weinig, als we dit doen, komen we tot verrassende resultaten, zelfs al bij de vluchtige beschouwing, waartoe artikel-verband dwingt. Want sterker dan door lange besprekingen blijkt uit zoodanige vergelijking het tendentieuze karakter der eigen romans.

Hier, in dit boek, ziet ge dat conflict in het licht der werkelijkheid en dan bemerkt ge, dat het voor alle partijen een lijdensgeschiedenis is,

dat een zee van smart golft, evenzeer over het kind, dat in den eigen weg gaat, als over de ouders, die andere opvattingen zijn toegedaan. Hier hebt ge nu een sterk gesteld voorbeeld, dat inderdaad van vooroordeel en conservatisme bij den vader kan gesproken worden, en dat tóch een zich daarvan bevrijden door eigenmachtig handelen uitloopt op de ruïne van eigen geluk. Dus: een krachtig bewijs, hoe verzet tegen den wil der ouders, zelfs als er verklaarbare redenen voor is, toch het middel niet is om te verwerven het geluk, dat men zich onthouden acht en meent zelf te kunnen grijpen. En juist daardoor blijkt het tendentieuze van die romans onzer eigen letterkunde, die den schijn wekken, dat men op deze wijze wel z'n levensgeluk bemachtigen kan.

Een boek als dit, waar werkelijk bij den vader een groot deel ligt van de schuld en eigenlijk nooit onder het lezen antipathie bij u oprijst tegen de dochter, bewijst duidelijk, dat al de mooie resultaten, die in de „tendenz-romans“ worden bereikt, verkregen worden door een opzettelijk verwringen van de werkelijkheid. Geen enkele lezeres, al meent ze nog zooveel reden tot ontevredenheid te hebben, zal den weg van Else Köpping willen gaan, terwijl de begeerte tot navolging van wat ik eerder noemde de „tendenz-heldinnen“, bijna zeker zal gaan gloeien in het hart van vele moderne meisjes. Dit verraadt u onmiddellijk, dat ge in 't laatste geval te doen hebt met mooi-makerij, met tendenz.

Eigenaardig is ook, dat ge in „De brieven...“ altijd gevoelt een diepe tragiek, een schrijning, steeds scherper naarmate ge 't einde nadert — in de andere boeken mindert de tragiek juist bij elke bladzijde, die u brengt, naar 't slot van het boek, omdat daar immers de heldin het onbereikbare geluk heeft gegrepen.

En eindelijk, de „tendenz-romans“ ruimen in de eerste plaats op wat het gewenschte succes onmogelijk maakt, den hand tusschen kind en ouders, — in „De brieven...“ blijft tot aan de breuk toe deze sterkste van alle banden trekken en juist als hij doorgesneden schijnt blijkt hij hechter dan ooit te zijn!

Er is nog een tweede eigenschap, die dit boek aantrekkelijk maakt. Dat is de groote rijkdom aan diepe gedachten. Uit de verschillende brieven van den ouden Josias zou samen te brengen zijn een schat van uitspraken, die ook voor ons waarde hebben, omdat ze van levenswijsheid en door levenscherpe gepunte ervaring getuigen.

Enkele voorbeelden mogen ter illustratie dienen:

„Het is toch eigenlijk heel wijs ingericht, dat men niet in zorgeloze, lichte tijden de menschen goed leert kennen, maar eerst als de kring om iemand kleiner wordt, en het hart droeft.“

„De gedachten komen dikwijls als groote vogels, Elske, heb jij dat ook wel gehad? Men kan ze niet roepen en niet verjagen, men kan maar stil zitten en voelt ze om het hoofd fladderen en met de vleugels slaan.“

„Het ergste is als iemand de onschuldige tranen braaden, die men veroorzaakt heeft. Och kind, dat doet bittere pijn. Daar helpen geen uitvluchten, kronkelen of draaien.“

(Zulk een uitspraak hoeft ge in de tendenz-romans niet te zoeken).

„Lieve deern, ik breng je aan het schreien. Dat is niets, ik heb ook geschreid. Met grappen maken komen we niet door het leven, wij moeten de zwarte uren ook door.“

„Een louten, een in stilte begaan kwaad met zich mee te slepen, dat is de grootste straf. Daar is geen andere mee te vergelijken. Die drukt en bijt en knaagt, dat men er bijna krankzinnig van wordt. Dan is het een weldaad en verlossing te biechten en geen deugd.“

Van zoodanige gezegden is dit boek vol! Men ziet het, de vaders van anders-willende kinderen zijn nog geen suffers, al hebben ze ook hun „vooroordeelen“.

Een enkele opmerking ook nog over het godsdienstig gehalte van dezen roman.

Om dit volkomen billijk te beoordeelen zou men eigenlijk de mentaliteit van de menschen op 't platteland van Oost-Pruisen geheel moeten kennen. Ze zijn anders dan wij, ook in hun religieus leven en dus zullen hun begrippen en hun woorden ook anders zijn dan de onze. Volksaard, levensomstandigheden en levensmilieu drukken ook op de godsdienstige opvattingen der menschen een zeker stempel, waardoor een billijk beoordeelen voor vreemden heel moeilijk wordt. Daarom moeten we ook ten opzichte van een boek als dit voorzichtig zijn met veroordeelen.

De sfeer van dezen roman is zeker wel een godsdienstige. Meerdere uitdrukkingen in de brieven van den ouden Josias zouden we zonder meer kunnen overnemen als de onze; ze klinken ook voor ons godsdienstig besef niet vreemd, en passen geheel in het verband.

Daartegenover staan weer heel wonderlijke gezegden, die in geheel andere richting wijzen. Zoo schrijft Josias b.v. aan Else ergens: